

УДК 342.9

С. В. Степанов, канд. юрид. наук, доцент
Одеська національна морська академія
Кафедра цивільного та трудового права
вул. Дідріхсона, 8, Одеса, 65029, Україна

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ

Стаття присвячена аналізу проблем формування суддівського корпусу. Визначені історичні етапи організації та діяльності судової системи. Проаналізована роль та місце судової влади у механізмі державної влади, та виділені шляхи реформування цієї гілки влади.

Ключові слова: суд, суддівський корпус, судова влада, судочинство.

Постановка проблеми. Судова влада як термін вітчизняної правової науки, незважаючи на надважливість у механізмі державної влади, мала дуже складну історію формування.

Теоретичне розуміння змісту судової влади надає можливість визначити її місце та роль у процесах державотворення демократичного суспільства, оскільки держава застосовує багато способів регулювання політичної, соціологічної, фінансової та гуманітарної сфер життєдіяльності соціальної групи, яка не може існувати без налагодженого механізму правового захисту.

Метою цієї статті є аналіз стану суддівського корпусу та системи судів, її розвитку та формування на різних історичних етапах існування нашої країни.

Останнім часом інтерес до цієї проблематики не зник, а навпаки підвищився, оскільки реформи в цій галузі мають велике значення для всього суспільства, і помилки можуть коштувати дуже дорого у майбутньому. Саме через це наукове дослідження є актуальним та має практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науці питанню діяльності судової влади присвячено багато наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них насамперед можна назвати В.І. Анішину, М. В. Боровського, Т. В. Галайденко, Ю. М. Грошового, Ю. А. Дмитрієва, Н. Н. Полянського, М. С. Строговича, В. М. Савицького.

Виклад основного матеріалу. Різні автори, досліджуючи процес формування судової влади, звертають увагу на певні особливості та характерні риси того чи іншого історичного етапу. Деякі з них слушно наполягають на доцільності виведення стадійності такого формування. Досліджуючи процес організації та діяльності судової системи в історичній ретроспективі, на нашу думку, судову владу як вид державної влади у історії XX-XXI століття можна поділити на декілька етапів:

I. Імперський.

У дорядянський період основним завданням судових органів було підтримання порядку у соціально неоднорідному суспільстві та вирішення кримінальних та цивільних спорів між рівними за соціальним статусом суб'єктами. Про незалежність та самостійність судової системи (суддів), як самостійного інституту державної влади, не могло йти і мови, оскільки вся державна влада була скоординована в руках імператора, всі створені державні органи виконували його волю, безвідмовно підкорялися його рішенням та не мали права на їх ігнорування. Імператор мав необмежені повноваження з будь-яких питань та здатний був переступити через законодавчі заборони та прийняти «особливе» рішення, виходячи з реальної ситуації, наприклад, помилювання особи, яка скоїла тяжкий злочин.

II. Радянський.

Принципово положення судової гілки влади не змінилося і в радянський період, хоча елемент самодержавної влади трансформувалася в юридичний перехід до влади народу, а фактично до комуністичної партії. Застаріла система управління вже не відповідала сучасним вимогам суспільства.

Як відмічали відомі науковці, в період військового комунізму судді виносили рішення відповідно до революційної правосвідомості, на користь влади робітників і селян [4, с. 128-129].

При цьому вже у 1921 році стає зрозумілим утопічність устрою держави «влада народу» та вводяться сталі механізми з відродження державності зі всіма її атрибутами, в числі яких судова влада, яка повинна діяти не за революційними принципами, а на підставі закону.

У Конституції СРСР від 5 грудня 1936 року вводиться термін «державна» та відбуваються процеси зміцнення держави і влади. Новостворена на уламках імперії держава проголошує соціалістичну, антиолигархічну спрямованість, тобто рівність всіх перед законом та судом. З'являються інститути держави, партія визнається найвищим органом політичної влади, всі органи держави, у тому числі і судові органи, створюються для регулювання певних відносин та наділяються повноваженнями верховним політичним органом.

Згідно Конституції судова влада, як і в імперський період, не виділяється як самостійна гілка державної влади та підпорядковується загальним принципам формування спеціалізованих державних органів.

В наукових дослідженнях правосуддя розумілося як форма державної діяльності [10, с. 10; 3, с. 8; 7, с. 13], або в іншій формі з поняттям «функції держави» [6, с. 484-485]. Деякі дослідники згодом констатували, що термін «судова влада» був відсутній в політичному і науковому лексиконі, оскільки «...в СРСР ніколи не було незалежної і самостійної судової влади» [9, с. 3]. В умовах командно-адміністративної системи суди в СРСР розглядалися в одному рядку з органами прокуратури, внутрішніх справ, органами державної безпеки, тобто з органами правоохоронними, основне завдання яких – боротьба з правопорушеннями і злочинами [2]. Таким чином, оскільки суд входив до апарату держави, функція правосуддя розумілася як одна з форм державної діяльності [10, с. 10; 3, с.8].

Проте, незважаючи на вторинність судової влади на законодавчому рівні, науковці радянського періоду розуміли величезну вагу цієї субстанції. На теоретичному рівні були детально проаналізовані питання судочинства, місце суддівського корпусу в системі державної влади, що допомагало суддям побачити у законі істинний сенс, використовуючи принципи порівняння і аналогії.

III. Демократичний.

Після проголошення незалежності, Україна встала на новий шлях формування демократичної держави за прикладом сучасних європейських держав, з поділом державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, кожна з яких є самостійною та незалежною. Цей принцип є основним досягненням демократичного світу, оскільки позбавляє можливості узурпації влади однією людиною чи соціальною групою. Після вказаного процесу перед науковцями постали нові завдання з характеристики гілок влади, виділення особливостей кожної з них, визначення поняття та ознак судової влади, місця судової влади в державі, відповідність судової системи реаліям суспільного життя, аналіз досвіду демократичних країн з побудови сталого суддівського корпусу, виділення позитивних та негативних рис радянської системи правосуддя для імплементації в діюче законодавство, відповідність діяльності суддів і судів принципам, викладеним у ст. 124 Конституції України «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами».

З проголошення незалежності до нашого часу дослідники знаходяться в постійному пошуку механізму забезпечення особливого статусу суддівського корпусу та запобігання перетворенню її у об'єкт влади. Виносяться на обговорення питання забезпечення реальної незалежності судів та суддів, розробляються механізми позбавлення суддів від тиску з боку посадовців високого рівня, подолання корупції.

Серед теоретичних питань постає питання, чи відносити суд до правоохоронних органів або не відносити, призначення судової влади. Науковцями пропонуються такі визначення, як, наприклад: «охорона суспільства від будь-якого свавілля громадян і від неправильних дій самої держави, її органів, посадовців» [8, с. 17], «вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві, на основі діючих загальнообов'язкових правил і правових

принципів, задаючи при цьому стандарт правового підходу, заснованого на конституційних нормах, положеннях законів» [1, с. 12], «встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення спорів і покарання винних у формі, встановленій законом» [5, с. 48].

На наш погляд, для формулювання положення щодо призначення судової влади необхідно виходити з положення про призначення держави як необхідного елементу існування певної народності, яка забезпечує збереження традицій, соціальної сфери, створює умови для розвитку та захисту кожного громадянина.

На підставі викладеного, судова влада виконує одну з функцій держави по захисту прав та свобод.

Правосуддя, як процес, базується на наступних тезах: функції держави – державна влада; функції судової влади – здійснення правосуддя. Сьогодні визнається, що правосуддя може визнаватись таким лише у випадку відповідності міжнародним принципам гуманізму, вимогам справедливості та ефективному відновленню прав інтересанту судового процесу.

Таким чином, необхідно підсумувати, що на даний час основи організації і функціонування судової системи як незалежної і самостійної гілки державної влади закріплені в Україні на найвищому – конституційному рівні. Принцип єдності судової системи належить до всіх напрямів організації і діяльності суду, у тому числі і до формування суддівського корпусу, що свідчить про визнання її значення та потенціалу, унікальну роль в житті держави і суспільства.

Особлива роль судової системи визнається і на державному рівні. За останні 20 років судова система пройшла великий шлях реформування та впровадження нових механізмів, які позитивно та негативно впливали на організацію та діяльність суддівського корпусу.

Першим великим реформаторським кроком у межах так званої «малої судової реформи» стало внесення змін до ключових Законів України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про арбітражний суд», «Про органи суддівського самоврядування», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» та ряду інших змін до законів і кодексів, що призвели до утворення певних спеціалізованих судів (адміністративних судів) та ліквідації інших спеціалізованих судів (військових судів), а також введення нового порядку апеляційного та касаційного оскарження судових актів.

Подальші реформи 2010 та 2015 року у рамках стратегії розвитку судової системи ознаменувались прийняттям Законів України «Про судоустрій та статус суддів» та «Про забезпечення права на справедливий суд», які запровадили нові механізми розвитку судочинства із використанням європейських стандартів діяльності суддівського корпусу та його самоврядування, що позитивно вплинуло на відкритість та прозорість судового процесу; запроваджені нові механізми по контролю за єдністю судової практики та інше.

Висновки. Аналіз історичного розвитку формування та організації діяльності суддівського корпусу виявляє його стадійність. Якщо виділяти лише великі пласти перетворень, що суттєво відрізняли кожний етап від інших, то слід виділяти лише три етапи такого розвитку: імперський, радянський і демократичний. В ході відповідних судових реформ на кожному досліджуваному етапі були досягнуті певні успіхи в затвердженні судової влади як впливової самостійної сили. У свою чергу, незалежна судова влада дозволяє забезпечувати практичну реалізацію принципу розподілу влади в будь-якій державі.

Список літератури

1. Анишина В. И. Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации: формирование, содержание, перспективы развития / В. И. Анишина. – М., 2006. – 272 с.
2. Боровский М. В. Суды общей юрисдикции в Российской Федерации: проблемы и перспективы : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / М. В. Боровский. – М., 2000. – 201 с.
3. Грошевой Ю. М. Правовые свойства приговора – акта социалистического правосудия / Ю. М. Грошевой. – Х., 1978. – 60 с.
4. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности : Пер. с фр. В. А. Туманова. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 400 с.

5. Дмитриев Ю. А., Черемных Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 44-50.
6. Юридический справочник для населения. – М. : Юрид. лит., 1973. – 520 с.
7. Полянский Н. Н., Строгович М. С., Савицкий В. М., Мельников А. А. Проблемы судебного права. – М. : Наука, 1983. – 224 с.
8. Безнасюк А. С. Судебная власть: Учебник / А.С. Безнасюк, Х.У. Рустамов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 455 с.
9. Савицкий В. М. Организация судебной власти в Российской Федерации : Учеб. пособие для вузов / В. М. Савицкий; РАН, Институт государства и права. Академический правовой ун-т. – М. : БЕК, 1996. – 320 с.
10. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1968. – Т. 1. – 468 с.

Стаття надійшла 20.09.2015 р.

С. В. Степанов, канд. юрид. наук, доцент
Одесская национальная морская академия
Кафедра гражданского и трудового права
ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65029, Украина

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЕЙСКОГО КОРПУСА

Резюме

Статья посвящена анализу проблем формирования судебного корпуса. Определены исторические этапы организации и деятельности судебной системы. Проанализированы роль и место судебной власти в механизме государственной власти, и выделены пути реформирования этой ветви власти.

Ключевые слова: суд, судебский корпус, судебная власть, судопроизводство.

S. V. Stepanov, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa National Maritime Academy
the Department of Civil and Labour Law
st. Didrihsona, 8, Odessa, 65029, Ukraine

HISTORICAL STAGES OF FORMATION OF JUDICIARY

Summary

The article is concerned with the analysis of problems of forming of judicial establishment. The historical stages of organization and activity of the judicial system are investigated. A role and place of judicial power in the mechanism of state power has been analyzed and the ways of reformation of this branch of power are distinguished.

Key words: the court, judicial establishment, judicial power, court proceedings.